

Teisė į viltį – daugiau teisė ar viltis?

Erika Lipskytė, Karolina Mateikaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos šakos 4-o kurso studentės

Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius

El. paštas: erika.lipskyte@tf.stud.vu.lt, karolina.mateikaite@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė asist. dr. Laura Šivickaitė-Moldarienė

El. paštas: laura.sivickaite@tf.vu.lt

Anotacija: Šiame darbe analizuojamas „teisės į viltį“ institutas: nagrinėjama jo raida, analizuojama Lietuvos teismų praktika, nustatant atvejus, kada teisė į viltį buvo realizuota, o kada liko tik viltimi, taip pat į aptariamą institutą pažvelgiama iš filosofinės perspektyvos.

Pagrindiniai žodžiai: laisvės atėmimas iki gyvos galvos, terminuotas laisvės atėmimas, „teisė į viltį“.

Annotation: This paper analyses the institution of the “right to hope”: it examines its development, reviews the case law of Lithuanian courts in which it is manifested, and also considers the institute from a philosophical perspective.

Keywords: life imprisonment, fixed-term imprisonment, the „right to hope“.

Įvadas

Temos aktualumas. Lietuvoje mirties bausmė pripažinta antikonstitucine tik 1998 m. Po to griežčiausia bausmė liko laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Tačiau Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – ir EŽTT) 2017 m. byloje *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą* nurodė, kad nuteistieji laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme išsaugo teisę turėti viltį, kad vieną dieną jie išpirks savo kaltes, šios vilties iš jų negalima visai atimti, nes, atėmus, būtų paneigtas esminis jų žmogiškumo aspektas, o tai prilygtų pažeminimui. Visgi lieka klausimas, ar Lietuvoje šis institutas, įtvirtintas po minėto EŽTT sprendimo, yra realiai veikiantis, t. y., ar teisė yra realizuojama, ar ji lieka tik viltimi.

Šio darbo tikslas – ištirti „teisės į viltį“ institutą.

Darbo uždaviniai: 1) Atskleisti nuteistajam paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme instituto raidą; 2) Atskleisti nuteistajam paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto

laisvės atėmimo bausme instituto reikšmę demokratinėje visuomenėje; 3) Ištirti, kokius aspektus vertina teismas bylose, kuriose svarstomas nuteistajam paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme klausimas.

Tyrimo metodai: 1) istorinis metodas naudojamas siekiant atskleisti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuota laisvės atėmimo bausme istorinę raidą; 2) lingvistinis metodas, naudojamas siekiant atskleisti tam tikrų darbe vartojamų žodžių ir sąvokų reikšmę, 3) sisteminis ir analizės metodai, naudojami analizuojant Lietuvos teismų praktiką, teisinį reguliavimą, doktriną, nustatant realų teisės į viltį įgyvendinimą Lietuvoje ir pateikiant išvadas.

Darbo originalumas. Šis darbas yra originalus tuo, kad jame analizuojama Lietuvos teismų praktika, kurioje sprendžiamas klausimas dėl nuteistiesiems skirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės keitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme, vertinama, kaip teismas motyvuoja savo sprendimą realizuoti teisę į viltį ar palikti tik viltį.

Svarbiausi šaltiniai: Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Lietuvos Respublikos bendrosios kompetencijos teismų praktika, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika.

1. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės evoliucija

1.1. Laisvės atėmimo bausmės iki gyvos galvos instituto raida Lietuvos Respublikoje

Verta pradėti nuo to, kad pagal Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamojo kodekso (toliau – 1961 m. BK) 105 straipsnį tyčinis nužudymas sunkinančiomis aplinkybėmis buvo baudžiamas laisvės atėmimu nuo aštuonerių iki penkiolikos metų arba mirties bausme. 1961 m. BK 24 straipsnyje buvo nustatyta, kad mirties bausmę teismas gali pakeisti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme. Mirties bausmė laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme galėjo būti pakeista ir malonės tvarka¹.

Respublikos Prezidentas 1996 m. liepos 25 d. dekretu pateikė Seimui svarstyti įstatymo dėl mirties bausmės vykdymo sustabdymo projektą. Nuo 1996 m. paskirta mirties bausmė nebuvo vykdoma.

Seimo narių grupei inicijavus konstitucinę bylą², Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime konstatavo³, kad 1961 m. BK 105

¹ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamasis kodeksas. *Vyriausybės žinios*, 1961, 18-147.

² GODA, Gintaras ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura. Baudžiamoji justicija Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Teisėjų etikos ir drausmės bylos bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vaidmuo jose. Iš: JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, Gabrielė ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura (sud.) (2025). *Pirmieji Lietuvos Aukščiausiojo teismo veiklos dešimtmečiai atkūrus nepriklausomybę*. Vilnius: Lietuvos Aukščiausias Teismas, p. 153.

³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 109-3004.

straipsnyje numatyta mirties bausmė už nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis nesuderinama su Konstitucijos 21 straipsnio 3 dalimi, draudžiančia žiaurias bausmes. Pritartina G. Godos ir L. Šivickaitės-Moldarienės pozicijai, kad šis nutarimas neabejotinai suformavo kertinį prigimtinės žmogaus teisės į gyvybę pagrindą, padėjusį pamatus tolesnei baudžiamosios justicijos ir žmogaus teisių bei laisvių suderinimo paieškai⁴. Po šio Konstitucinio Teismo nutarimo visiems nuteistiesiems paskirta mirties bausmė buvo pakeista laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 129 straipsnio 2 dalyje už kvalifikuotą nužudymą nustatyta laisvės atėmimo bausmė nuo 8 iki 20 metų arba laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė gali būti skiriama ir už kitus nusikaltimus, pavyzdžiui, genocidą⁵.

1.2. EŽTT jurisprudencijos įtaka nacionalinės teisės pokyčiams

„Teisės į viltį“ į(si)tvirtinimas EŽTT jurisprudencijoje nuėjo tam tikrą kelią. Verta pradėti nuo Kafkaris prieš Kiprą⁶. 2008 m. EŽTT sprendime nurodyta, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė suaugusiam asmeniui nėra nesuderinama su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – ir Konvencija) 3 straipsniu, tačiau, jei ta bausmė negali būti sušvelninama, „gali kilti klausimas“, ar šis straipsnis nėra pažeidžiamas. Bylą inicijavo asmuo, 1989 m. nuteistas kalėti iki gyvos galvos už trijų žmonių nužudymą. Pagal Kipro teisę alternatyvių bausmių nebuvo. Pareiškėjas skundėsi tuo, kad neegzistavo reali galimybė sušvelninti jam paskirtą bausmę. Tačiau EŽTT Didžioji Kolegija nenustatė Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo, nes nacionalinė teisė numatė galimybę asmeniui, nuteistam laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme, suteikti malonę ir paleisti jį į laisvę. Tačiau EŽTT nustatė kitą – Konvencijos 7 straipsnio (negali būti bausmės be įstatymo) pažeidimą, savo poziciją grįsdamas prasta taikyto įstatymo kokybe. Autorių vertinimu, EŽTT dar nebuvo pasirėngęs nustatyti EŽTK 3 straipsnio pažeidimą.

Kita svarbi byla, kurią galima laikyti tam tikru atskaitos tašku, žyminčiu naujo etapo pradžia – Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę⁷. Šioje byloje EŽTT nustatė Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą. EŽTT pakartojo, kad laisvės atėmimas iki gyvos galvos suaugusiam asmeniui negali būti laikomas nesuderinamu su Konvencijos 3 straipsniu,

⁴ GODA, Gintaras ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura. Baudžiamoji justicija Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Teisėjų etikos ir drausmės bylos bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vaidmuo jose. Iš: JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, Gabrielė ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura (sud.) (2025). *Pirmieji Lietuvos Aukščiausiojo teismo veiklos dešimtmečiai atkūrus nepriklausomybę*. Vilnius: Lietuvos Aukščiausias Teismas, p. 142.

⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, 89–2741.

⁶ *Kafkaris prieš Kiprą* [EŽTT], Nr. 21906/04, [2008-02-12]. ECLI:CE:ECHR:2008:0212JUD002190604

⁷ *Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 66069/09, 130/10, 3896/10, [2013-07-09]. ECLI:CE:ECHR:2013:0709JUD006606909.

tačiau, jei ta bausmė negali būti sušvelninama, gali kilti klausimas, ar šis straipsnis nėra pažeidžiamas. Nauja buvo tai, kad „gali(nti) kilti klausimą“ imta aiškinti kaip iš tikrųjų kylantį klausimą, kol atsakymas į jį tapo beveik visada iš anksto žinomas – Konvencijos 3 straipsnis bus pažeistas. Sprendime nurodyta, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė atitiks Konvencijos 3 straipsnio reikalavimus, tik jeigu bus užtikrinta galimybė ją reguliariai peržiūrėti. Be to, konstatuota, kad asmuo nuteistas kalėti iki gyvos galvos jau tada, kai jam paskiriama minėta bausmė, turi žinoti, kada ir kokiomis sąlygomis jis galės kreiptis dėl bausmės sušvelninimo. Taigi, nuo pat nuteisimo akimirkos jis turi žinoti, ką turės (pa)daryti, kad atitiktų paleidimo į laisvę sąlygas.

Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme instituto atsiradimą Lietuvos Respublikos teisėje lėmė EŽTT sprendimas byloje *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą*⁸. Aptariamoje byloje šeši pareiškėjai buvo nuteisti už kvalifikuotus nužudymus. Trys iš jų buvo nuteisti mirties bausme: vienam Respublikos Prezidentas suteikė malonę ir pakeitė mirties bausmę įkalinimu iki gyvos galvos, o kitiems dviem ji buvo pakeista įkalinimu iki gyvos galvos po to, kai 1998 m. mirties bausmė buvo pripažinta antikonstitucine. Jie skundėsi, dėl to, kad paskirtos bausmės jokiomis sąlygomis negalima sušvelninti. Jiems nė karto nebuvo pritaikyta amnestija. Lietuvos teisėje numatytas atleidimas nuo bausmės dėl nepagydomos ligos buvo taikytas kai kuriems nuteistiesiems kalėti iki gyvos galvos asmenims. EŽTT visas šias galimybes pripažino nepakankamomis nuteistųjų iki gyvos galvos „teisei į viltį“ užtikrinti. Bene daugiausia dėmesio sprendime skirta malonės institutui. EŽTT pažymėjo, kad Lietuvos teisėje Respublikos Prezidento malonė buvo įtvirtinta nuo 1993 m., o jos suteikimo kriterijai nekito, išskyrus esminį palengvinimą jos prašantiems asmenims: laikotarpis po nuteisimo, kuriam suėjus leidžiama prašyti malonės, buvo sutrumpintas nuo dvidešimties iki dešimties metų. Respublikos Prezidento malonė nėra vien teorinė galimybė: 2012 m. ji buvo suteikta vienam nuteistajam, kuriam įkalinimas iki gyvos galvos buvo pakeistas terminuotu 25 metų laisvės atėmimu. Vis dėlto, EŽTT šio vieno atvejo nepakako pripažinti, kad Lietuvoje laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę galima sušvelninti ne tik de jure, bet ir de facto, nes, netenkinant malonės prašymo, nenurodomi jo netenkinimo motyvai. EŽTT konstatavo, kad vien tai, jog nuteistasis jau daug metų atlieka laisvės atėmimo bausmę, nesumažina valstybės pozityvios pareigos apsaugoti visuomenę, ir joks su EŽTK 3 straipsniu susijęs klausimas negali kilti, jei nuteistasis iki gyvos galvos vis dar kelia pavojų visuomenei. Tai visų pirma pasakytina apie nuteistus už nužudymą ar kitus sunkius nusikaltimus asmeniui. Vis dėlto, net labiausiai pasibjaurėtinus ir baisiausius nusikaltimus įvykdę asmenys išsaugo savo esminį žmogiškumą ir gebėjimą keistis. Nors jų laisvės atėmimo bausmės yra ilgos ir pelnytos, jie išsaugo teisę turėti viltį. Šios vilties iš jų negalima

⁸ *Matijošaitis ir kiti prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13, 72824/13, [2017-05-23]. ECLI:CE:ECHR:2017:0523JUD002266213.

visai atimti. Atėmus iš jų viltį, būtų paneigtas esminis jų žmogiškumo aspektas, o tai prilygtų pažeminimui.

Taigi, siekiant, kad skiriant asmeniui laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę nebūtų pažeistos prigimtinių žmogaus teisės, nenukentėtų garbė, orumas, nacionalinėje teisėje turi būti numatyta galimybė, esant atitinkamoms sąlygoms, pakeisti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę terminuoto laisvės atėmimo bausme. Lietuvoje šis mechanizmas po minėto EŽTT sprendimo buvo įtvirtintas.

2. Ar teisę turėti viltį turi kiekvienas, nuteistas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme?

Formuluotėje „teisė į viltį“ susitinka ir susijungia du elementai: „viltis“, ne teisinis, bet psichologinis fenomenas, ir subjektinė „teisė“. Žodžius „teisė į viltį“ vertėtų rašyti kabutėse, nes teisė tokiu pavadinimu nėra minima nei EŽTK, nei BK⁹. Valstybė savo baudžiamuosiuose įstatymuose apibrėžia, kokioms sąlygoms esant, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme nuteisti asmenys gali tikėtis šios, pagal Lietuvos Respublikos teisę griežčiausios, bausmės, pakeitimo terminuota laisvės atėmimo bausme.

Vis dėlto, visų pirma, kyla klausimas, ar tikrai tai gali būti vadinama „teise į viltį“? Konstitucinis Teismas 2003 m. birželio 10 d. nutarime¹⁰ nurodė, kad viena iš žmogaus teisių ir laisvių, kitų konstitucinių vertybių apsaugos ir gynimo priemonių yra baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas. Įstatymuose apibrėžiama, kokios veikos pripažįstamos nusikalstamomis, ir nustatomos bausmės už jų padarymą. Jais asmenys ir visuomenė saugomi nuo nusikalstamų kėsinių grasinant bausmėmis ir nustatomi pagrindai, kuriais remiantis nusikaltę asmenys yra baudžiami norint juos pataisyti. Konstitucijoje įtvirtintas prigimtinio teisingumo principas suponuoja tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatytos bausmės turi būti teisingos; bausmės turi būti adekvačios nusikalstamoms veikoms, už kurias jos nustatytos; už nusikalstamas veikas negalima nustatyti tokių bausmių ir tokių jų dydžių, kurie būtų akivaizdžiai neadekvatūs nusikalstamai veikai ir bausmės paskirčiai.

Ši Konstitucinio Teismo jurisprudencija tik dar aiškiau parodo, kad valstybės teisė bausti nusikalstamas veikas padariusius asmenis kyla iš įstatymų. Bausmės, kaip reiškinio, esmė, ryškiausiai atsiskleidžia per paskirtį, įtvirtintą BK 41 straipsnio 2 dalyje¹¹. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė padeda įgyvendinti tik du BK įvardintus bausmės tikslus – nubaudimas ir galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas atėmimas. Tokia situacija, kai asmuo, padaręs nusikalstamą veiką ir už ją nuteistas laisvės atėmimo

⁹ Tokias mintis yra išdėstęs E. Kūris (KŪRIS, Egidijus (2018). „Teisė į viltį“: Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (re)evoliucija. *Teisės apžvalga*, 2(18), p. 9–45).

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 57-2552.

¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, 89-2741.

iki gyvos galvos bausme, praranda bet kokią galimybę, pakeitęs savo elgesį ir gyvenimo būdą, grįžti į visuomenę, integruotis, būtų absoliučiai nesuderinama su teisingumo, humanizmo principais. Štai kodėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės keitimo terminuota laisvės atėmimo bausme institutas yra reikšmingas. Jis įkūnija demokratinės valstybės siekį įgyvendinti humanizmo principo reikalavimus baudžiamojoje politikoje.

„Teisė į viltį“ turi būti ir veiksmingai užtikrinama. Turi egzistuoti institucijos ir teisinės procedūros, leidžiančios „vilties“ prašymą priimti, nagrinėti ir patenkinti, jei jis atitinka tam tikras sąlygas, kurių iš principo nėra neįmanoma įgyvendinti. Priešingu atveju viltis bus nepagrįsta, o „teisė“ į ją nebus veiksmingai užtikrinama, atimta. Realistiškai vertinant, toks nuteistasis kalėti iki gyvos galvos, kuriam nėra veiksmingai užtikrinama teisė prašyti sušvelninti jam paskirtą bausmę, turėtų būti netekęs vilties kada nors išeiti į laisvę (net jei turi kokių nors kitų vilčių); tačiau vidinis žmogaus pasaulis kartais nepaklūsta realistiniam vertinimui. Ir štai čia kyla klausimas – ar gali valstybė suteikti arba atimti teisę į viltį? Baudžiamajame įstatyme nustatydamas sąlygas, kurioms esant, nuteistasis gali tikėtis, kad jam paskirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė bus pakeista terminuota laisvės atėmimo bausme, įstatymų leidėjas aiškiai apibrėžė, kuriems asmenims šis humaniškas institutas gali būti taikomas. Vis dėlto, dažnu atveju, kai viskas prarasta, lieka viltis. Tai, kad nuteistieji neatitinka įstatyme nustatytų sąlygų, nereiškia, kad jie „neturi teisės“ išsaugoti viltį gauti antrą šansą. Jie atsiduria padėtyje, kai telieka vien tikėtis. Tikėjimas padeda nepalūžti.

Niekas negali suteikti arba apriboti „teisės turėti viltį“. Vargu, ar tai iš viso galima vadinti „teise“. Viltis yra individo gyvenimo subjektyviosios pusės elementas, nepriklausantis nuo objektyvių aplinkybių. Tais atvejais, kai nuteistasis laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme atitinka įstatyme nustatytas sąlygas ir jam paskirta bausmė, realiai, gali būti pakeista terminuoto laisvės atėmimo bausme, viltis yra pagrįsta. Jei asmuo neatitinka sąlygų – nepagrįsta. Vienu atveju ji egzistuoja subjektyviai, kitu – objektyviai, tačiau, priešingai, nei teisiniai santykiai, nėra reguliuojama valstybės. Ne kiekvienas nuteistasis atitinka įstatyme nustatytas sąlygas, todėl ne kiekvieno puoselėjama viltis yra reali. Idealiu atveju, valstybė privalo užtikrinti, kad net griežčiausios bausmės būtų taikomos taip, kad išliktų galimybė jas individualizuoti, o žmogaus viltis sugrįžti į visuomenę neliktų tik svajone.

3. „Teisė į viltį“ įgyvendinimas Lietuvoje

2019 m. balandžio 3 d. Lietuvoje įsigaliojo laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme institutas¹². Tai reiškia, kad 2026 m.

¹² MICKEVIČIŪTĖ, Laura (2019-12-20). *Paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės švelninimas* [interaktyvus]. <https://www.teismai.lt/lt/teisimu-sistemas-naujienuos/laura-mickeviciute-paskirtos-laisves-atemimo-iki-gyvos-galvos-bausmes-svelninimas/7209>.

balandžio 3 d. suėjo septyneri metai, kai nuteistieji gali pasinaudoti „teise į viltį“. Remiantis 2025 m. gruodžio 19 d. Lietuvos kalėjimų tarnybos pateiktais duomenimis, šiuo metu Lietuvoje laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę atlieka 96 nuteistieji¹³.

Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (toliau – ir BVK) 88 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad ne mažiau kaip dvidešimt metų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės atlikęs nuteistasis gali pateikti laisvės atėmimo vietų įstaigai prašymą dėl kreipimosi į teismą, kad jam paskirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė būtų pakeista terminuoto laisvės atėmimo bausme¹⁴. BK 51 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad nuteistajam atlikus dvidešimt metų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės, klausimą dėl jam paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme nagrinėja ir išsprendžia teismas pagal bausmę vykdančios institucijos teikimą; jeigu teismas nusprendžia pakeisti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę terminuoto laisvės atėmimo bausme, terminuoto laisvės atėmimo bausmės terminas negali būti trumpesnis negu penkeri ir ilgesnis negu dešimt metų nuo teismo nutarties įsiteisėjimo dienos; spręsdamas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme klausimą, teismas atsižvelgia į nuteistojo nusikalstamo elgesio riziką, nuteistojo elgesį bausmės atlikimo metu, bausmės tikslus ir atliktos bausmės poveikį nuteistajam, ar nuteistasis atlygino ar pašalino reikšmingą padarytos žalos dalį ir įsipareigoja ją visiškai atlyginti ar pašalinti¹⁵.

Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme tvarką nustato Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – BPK). BPK 3601 straipsnyje yra apibrėžta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme tvarka. Šio straipsnio 1 dalyje numatyta, kad BK 51 straipsnio 2 dalyje nurodytu atveju klausimą dėl bausmės pakeitimo nagrinėja ir motyvuota nutartimi išsprendžia bausmės atlikimo vietos apygardos teismo trijų teisėjų kolegija pagal bausmę vykdančios institucijos teikimą¹⁶. Remiantis 2025 m. gruodžio 19 d. Lietuvos kalėjimų tarnybos pateiktais duomenimis, 21 kartą buvo tenkinti laisvės atėmimo vietų įstaigų teikimai nuteistiesiems pakeisti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę terminuoto laisvės atėmimo bausme¹⁷.

Teismų praktikoje nurodoma bendra taisyklė, kad nuteistasis turi atlikti visą nuosprendžiu jam paskirtą bausmę, nes skirdamas bausmę teismas vertino, kad tik tokio dydžio bausmė yra adekvati padarytam nusikaltimui ir savo poveikiu padės pasiekti bausmės tikslus; kad nuteistajam paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimas į terminuotą laisvės atėmimo bausmę yra išimtis, kuri turi būti taikoma tik nustačius, kad nuteistojo elgesys bausmės atlikimo metu buvo itin nepriekaištingas, o

¹³ Iš Lietuvos kalėjimų tarnybos 2025 m. gruodžio 19 d. elektroniniu paštu gauti duomenys.

¹⁴ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, 73-3084.

¹⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, 89-2741.

¹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, 37-1341.

¹⁷ Iš Lietuvos kalėjimų tarnybos 2025 m. gruodžio 19 d. elektroniniu paštu gauti duomenys.

ir kitos aplinkybės leidžia neabejoti, kad trumpesnis (terminuotas) baudmės atlikimo laikas leis pasiekti baudmės tikslus ir tuo pačiu nebus pažeistas teisingumo principas bei visuomenės interesai¹⁸.

Teismų nutartyse yra išskiriamas formalusis ir materialusis kriterijai, į kuriuos atsižvelgia teismai, sprenddami klausimą dėl tos anksčiau minėtos išimties – baudmės keitimo. Formalusis kriterijus yra apibrėžtas minėtoje BVK 88 straipsnio 1 dalyje. Kaip galima pastebėti iš šios nuostatos, joje yra vartojamas žodis „gali“, o ne „privalo“ kreiptis, todėl akivaizdu, jog tai nuteistojo teisė, o ne pareiga.

Teismų praktikoje pastebėtina tendencija, kad didžioji dalis nuteistųjų, kuriems teismas pakeitė baudmę, tuo metu, kai yra sprendžiamas baudmės jiems pakeitimo klausimas, būna atlikę daugiau negu dvidešimt metų laisvės atėmimo iki gyvos galvos baudmės, todėl visiškai atitinka formalųjį kriterijų. Pavyzdžiui, vienoje byloje nuteistasis buvo atlikęs daugiau negu dvidešimt ketverius metus¹⁹, kitose bylose – dvidešimt dvejus metus²⁰, daugiau nei dvidešimt septynerius metus²¹ paskirtos laisvės atėmimo baudmės. R. Svirbutavičiaus²² taip pat buvo atlikęs daugiau nei dvidešimt ketverius metus²³ jam paskirtos baudmės. Formalus kriterijus yra, tarsi „bylos pradžia“. Nesant šio kriterijaus nuteistasis prašymo dėl baudmės pakeitimo teikti negali. Pavyzdžiui, nuteistoji A. Svirbutavičienė, žinoma dėl dviejų savo vaikų nužudymo, yra vienintelė moteris Lietuvoje, nuteista laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme. Ji dar negali pasinaudoti „teise į viltį“, nes nėra atlikusi dvidešimties metų jai paskirtos baudmės (laisvės atėmimo bausmę atlieka nuo 2007 m. kovo 29 d.)²⁴.

Teismai nutartyse pabrėžia, kad formalaus kriterijaus nustatymas dar nereiškia, jog laisvės atėmimo iki gyvos galvos baudmė bus pakeista. Svarbu išanalizuoti ir materialųjį kriterijų²⁵. Jis yra nustatytas BK 51 straipsnio 2 dalyje. Teismų praktikoje dar labiau išryškinama, kas yra vertinama materialiuoju aspektu: teismas privalo įvertinti ir nuteistojo nusikalstamo elgesio riziką, padarytų nusikalstamų veikų pobūdį bei aplinkybes, nuteistojo asmenybę charakterizuojančius duomenis, jo elgesį iki nusikalstamų veikų padarymo ir baudmės atlikimo metu, padarytos žalos ar reikšmingos jos dalies atlyginimą nukentėjusiesiems, jo norą ir dedamas pastangas tinkamai prisitaikyti prie visuomenėje nusistovėjusių elgesio taisyklių²⁶. Akivaizdu, kad, analizuojant materialųjį kri-

¹⁸ Kauno apygardos teismo 2019 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-88-919/2019.

¹⁹ Kauno apygardos teismo 2019 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-88-919/2019.

²⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. sausio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-3-616/2021.

²¹ Vilniaus apygardos teismo 2019 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-81-654/2019.

²² Rolandas Svirbutavičius, kuris yra nuteistas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme už keturių žmonių nužudymą, yra Almos Svirbutavičienės (buvusios Jonaitienės, Bružaitės), taip pat nuteistos laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos, sutuoktinis.

²³ Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023.

²⁴ Šiaulių apygardos teismo 2008 m. vasario 29 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-34-152/2008.

²⁵ Kauno apygardos teismo 2019 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-88-919/2019.

²⁶ Kauno apygardos teismo 2025 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-15-888/2025.

terijų, neužtenka vien matematinių žinių, šiuo atveju, tenka vertinti kiekvieną nuteistąjį apibūdinantį aspektą. Svarbu paminėti, kad šie aspektai tarpusavyje glaudžiai susiję.

1) Kriminogeniniai veiksniai (nusikalstamumo rizika). Jie rodo, kiek realu, jog nuteistasis gali vėl nusikalsti. Teismų praktikoje jie išskiriami į statinius ir dinامينius. Statiniai kriminogeniniai veiksniai yra stabilūs, nekintantys, jų nuteistasis pakeisti negali todėl, kad šie veiksniai yra išimtinai susiję su jo padaryta nusikalstama veika. Antai byloje Nr. T-15-888/2025²⁷ yra išskiriami tokie statiniai kriminogeniniai veiksniai: kriminalinė istorija, smurtinio elgesio tendencija, teisės pažeidimų modelis, nusikaltimų sunkėjimas. Dinaminiai kriminogeniniai veiksniai yra kintantys, juos nuteistasis gali keisti. Minėtoje byloje išskirti šie kriminogeniniai dinaminiai veiksniai: nuteistasis neturi arba turi mažą / nestabilią darbo patirtį, susiduria su lėšų valdymo sunkumais, jam atitinkamos asocialios grupės darė arba daro įtaką, nuteistajam būdingas impulsyvus, agresyvus, kontroliuojantis elgesys.

Aptariamam atveju, teismas konstatavo, kad įvardyti dinaminiai kriminogeniniai veiksniai taip pat yra susiję su nuteistojo praeityje padaryta nusikalstama veika. Ir tai yra ne vienintelė nutartis, kurioje teismas šį niuansą konstatuoja²⁸. Antai teismas nutartyje²⁹ pasisako dėl visų anksčiau paminėtų dinaminų veiksmų, tačiau šiuo atveju pateikiamas vienas pavyzdys – pirmasis veiksnys – neturi arba turi mažą / nestabilią darbo patirtį. Šis veiksnys, teismo vertinimu, taip pat yra susijęs su anksčiau nuteistojo padaryta nusikalstama veika, nes nuteistajam dar būnant jauno amžiaus buvo skirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė. Šis faktas paaiškina mažą jo darbo patirtį. Nors nuteistasis pradėjo dirbti dar jauno amžiaus, dirbo iki pat bausmės atlikimo bei bausmės atlikimo metu, tačiau kriminogeninių veiksmų vertinime ši aplinkybė yra priskiriama prie dinaminų kriminogeninių veiksmų ir yra šiek tiek klaidinanti sprendžiant klausimą dėl bausmės pakeitimo. Be to, svarbu paminėti, kad nusikalstamumo rizika įvertinama balais, o vėliau yra apibūdinama kaip, pavyzdžiui, „žema“ ar „vidutinė“. Nagrinėjamosiose nutartyse, kuriose nuteistajam buvo pakeista bausmė, nebuvo paminėtas kitoks nusikalstamumo rizikos „laipsnis“ negu „vidutinis“ ar „žemas“. Darytina išvada, kad esant didesnei nusikalstamumo rizikai, vargu, ar nuteistajam būtų keičiama bausmė. Tačiau, ir esant vidutinei rizikai gali būti, kad nuteistajam nebus suteikiama „teisė į viltį“³⁰. Teismas sutiko, kad statiniai kriminogeniniai veiksniai negali būti keičiami, nes tai neįmanoma, tačiau išskyrė daug neigiamų dinaminų kriminogeninių veiksmų, kuriuos nuteistasis galėtų pakeisti savo teigiamu elgesiu, antai, profesinės kvalifikacijos neturėjimas, asocialios grupės įtaka, būdingas rizikingas, pavojingas elgesys, būdingas pernelyg geras, nepagrįstas savęs vertinimas, būdingas impulsyvus elgesys, būdingas

²⁷ Kauno apygardos teismo 2025 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-15-888/2025.

²⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. IS-86-843/2023.

²⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. IS-86-843/2023.

³⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. IS-312-851/2024.

agresyvus, kontroliuojantis elgesys, negebėjimas atpažinti problemų. Svarbu paminėti, kad dažnos situacijos, kai tiek statinių, tiek dinaminių veiksmų negalima pakeisti (ypač tai pažymima nutartyse, kuriose nuteistiesiems keičiama bausmė), todėl teismui privalu atsižvelgti ir į kitas bylos aplinkybes.

2) Nuteistojo elgesys iki nusikaltimo padarymo ir bausmės atlikimo metu. Teismų praktikoje retai sutinkama, kad teismai pasisakytų apie nuteistojo elgesį iki nusikaltimo padarymo. Galima rasti tokios aplinkybės kaip darbo patirtis vertinimą³¹. O apie nuteistojo elgesį bausmės atlikimo metu rašoma daug. Didelė tikimybė, kad nutartyse, kuriose vertinamas nuteistojo elgesys bausmės atlikimo metu, egzistuoja tokios sąvokos kaip „skatinimai“ ir „drausmės pažeidimai“. Svarbu neįsivaizduoti to, kad teismai pamatę, jog nuteistasis bausmės atlikimo metu nesilaikė drausmės, iškart tai vertina labai neigiamai ir tai užkerta nuteistajam galimybę tikėtis, kad teismas nuteistajam bausmę pakeis. Atkreiptinas dėmesys, kad teismai ne tik pasižiūri į pateiktą nuobaudų ir skatinimų skaičių, bet ir jais pasidomi detaliau. Byloje Nr. T-88-919/2019³² nuteistasis bausmės atlikimo metu buvo skatintas 39 kartus, tačiau du kartus pažeidė vidaus tvarkos taisykles (laiku neatvyko atsižymėti „linkusių pabėgti registracijos žurnale“ bei miegojo rytinio patikrinimo metu). Vėliau buvo išsiaiškinta, kad nuteistasis pirmą pažeidimą padarė iš nepripatimo prie Vilniaus pataisos namų taisyklių (neseniai buvo perkeltas iš Lukiškių tardymo izoliatoriaus – kalėjimo, kuriame buvo nustatyta kitokia tvarka), o antrąjį – todėl, kad jautėsi prastai, sirgo. Minėtus pažeidimus jis padarė dviejų metų laikotarpyje ir teismas šias aplinkybes įvertino kaip nuteistojo teigiamą požiūrį į nustatytų taisyklių laikymąsi. Be šių minėtų aspektų vertinami ir kiti: darbas bausmės atlikimo metu³³, dalyvavimas socialinės reabilitacijos programose³⁴, sportas, bėgimas maratone³⁵, destruktivių grupių vengimas³⁶, mokymasis universitete³⁷. Kitu atveju³⁸ nuteistajam nebuvo pakeista bausmė, nuteistasis per visą bausmės atlikimo laiką 17 kartų nesilaikė įkalinimo įstaigos nustatytos tvarkos, gamino, įsigijo arba laikė uždraustus daiktus, o pradėjo būti skatinamas tik tada, kai jau netrukus turėjo įgauti teisę teikti prašymą dėl bausmės pakeitimo. Šioje nutartyje teismas konstatavo: pažanga, siekiant laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausmės, turi būti nuolatinė ir ilgalaikė. Ši pažanga turi būti siejama ne tik su nuteistojo siekiu, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė būtų pakeista į terminuotą laisvės atėmimą, bet ir su tikslu taip pakeisti savo elgesį, kad būtų laikomasi įstatymų ir pakar-

³¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023.

³² Kauno apygardos teismo 2019 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-88-919/2019.

³³ Kauno apygardos teismo 2019 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-88-919/2019.

³⁴ Kauno apygardos teismo 2019 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-88-919/2019.

³⁵ Kauno apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-131-383/2020.

³⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. sausio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-3-616/2021.

³⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023.

³⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023.

totinai nenusikalstama³⁹. Taigi, geras elgesys neturi būti fiktyvus, koks ir buvo konstatuotas minimoje nutartyje.

3) Bausmės tikslai ir atliktos bausmės poveikis nuteistajam. Teismai, tarsi, kelia klausimą, ar bus pasiekti bausmės tikslai, jei nuteistajam laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė bus pakeista terminuoto laisvės atėmimo bausme. BK 51 straipsnio 2 dalyje⁴⁰ nurodyta, kokia terminuota bausmė gali būti skiriama, kai teismas keičia bausmę nuteistajam, o tiksliau, šioje nuostatoje nurodytos bausmės ribos (nuo penkerių iki dešimties metų). Į bausmės tikslus atsižvelgiama ne tik tada, kai sprendžiama, ar pakeisti nuteistajam bausmę, bet ir sprendžiant, kiek metų skirti jam kalėti, kai jau teismas mano, kad teisinga bausmę pakeisti. Pavyzdžiui, jei, įvertinęs materialųjį kriterijų, teismas mano, kad nuteistajam reikia išmokyti socialinių įgūdžių, o tam nepakaks skirti penkerių metų bausmės termino, teismas, atsižvelgęs į tai, paskiria jį ilgesnį. Teismai pagal BK 51 straipsnio 2 dalį⁴¹ skiria terminuotą laisvės atėmimo bausmę. Svarbu tai, kad terminuotos laisvės atėmimo bausmės terminas nustatomas be jokių konkrečių, kažkur nustatytų motyvų, o kaip ir įprasta – teismui įvertinus aplinkybių visumą, remiantis savo vidiniu įsitikinimu. Antai, vienoje byloje teismas nuteistajam laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę pakeitė maksimalia dešimties metų terminuoto laisvės atėmimo bausme. Tokį sprendimą teisėjų kolegija priėmė atsižvelgdama ir į tokias aplinkybes kaip atlikta bausmės dalis (daugiau nei dvidešimt dveji metai), į nusikaltimų padarymo aplinkybes (veikdamas bendrininkų grupėje, tyčia, iš savanaudiškų paskatų nužudė du žmones), nukentėjusiųjų ir visuomenės interesus.⁴² Kitoje byloje teismas nuteistajam skyrė kalėti dar septynerius metus ir tokį savo sprendimą, be kitų aplinkybių, motyvavo tuo, kad nors nuteistajam nustatytas pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos lygis yra žemas, tačiau vis dar egzistuoja prielaidos tęsti pataisos procesą⁴³. Dar vienoje byloje teismas trumpai argumentavo, kad nuteistajam turėtų būti skiriama penkerių metų laisvės atėmimo bausmė⁴⁴.

4) Žalos atlyginimas. Keisdami bausmę, teismai aptaria ir žalos atlyginimo klausimą. Ne visada pats nuteistasis atlygina žalą: vienoje byloje⁴⁵ nuteistieji patys atlygino žalą, o kitoje⁴⁶ – žalą atlygino nuteistojo giminaičiai. Svarbu paminėti, kad teismas atkreipia dėmesį ne tik į aplinkybę, ar žala atlyginta, bet ir į tai, ar nuteistasis rodė pastangas ją atlyginti, ar dirbo, ar domėjosi šiuo klausimu. Pavyzdžiui, vienoje byloje⁴⁷ teismas verti-

³⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, 89-2741.

⁴¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, 89-2741.

⁴² Kauno apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-131-383/2020.

⁴³ Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. sausio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-3-616/2021.

⁴⁴ Vilniaus apygardos teismo 2019 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-81-654/2019.

⁴⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023; Kauno apygardos teismo 2023 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-24-383/2023.

⁴⁶ Vilniaus apygardos teismo 2019 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-81-654/2019.

⁴⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-284-579/2024.

no tai, kad nuteistasis pažangos atlyginant žalą nepadarė, savo iniciatyva nesistengė jos atlyginti, visą bausmės atlikimo laikotarpį nedirbo, įsidarbino tik neseniai. Šį nuteistojo elgesį teismas įvertino kaip neigiamą aplinkybę ir tai buvo viena iš priežasčių bausmės nuteistajam nepakeisti.

5) Padarytų nusikalstamų veikų pobūdis bei aplinkybės. Teismo vertinimui įtaką daro ir tai, ar asmuo teismo nagrinėjimo metu prisipažino dėl padarytos nusikalstamos veikos⁴⁸. Prisipažinimas gali būti teismo įvertinamas kaip nuteistojo padėtį gerinanti aplinkybė. Taip pat svarbu paminėti, kad nuteistojo padarytų nusikalstamų veikų pobūdis bei aplinkybės parodo nuteistojo asmenybės pavojingumą. Pavyzdžiui, nuteistojo asmenybės pavojingumas įvertintas kaip labai didelis, nes nuteistasis atlieka bausmę už nepilnamečio nužudymą dėl chuliganiškų paskatų, nuteistas dėl kito nepilnamečio ir senyvo amžiaus moters nužudymo, iš viso nuteistas dėl 30 nusikalstamų veikų padarymo⁴⁹.

6) Nuteistojo asmenybė bei jo noras ir pastangos tinkamai prisitaikyti prie visuomenėje nusistovėjusių elgesio taisyklių. Nuteistieji, kuriems „suteikta viltis“, apibūdinami kaip ramūs, gebantys neįsivelti į neigiamas pasekmes galinčias turėti situacijas⁵⁰, motyvuoti, gebantys motyvuoti kitus nuteistuosius⁵¹, turintys neigiamą požiūrį į alkoholio vartojimą⁵². Trumpai tariant – apibūdinami teigiamai. Tačiau nutartyse, kuriose bausmė nuteistajam liko nepakeista, gali būti, kad nuteistojo asmenybė apibūdinama taip pat teigiamai, bet neigiamai teismas įvertina kitas aplinkybes. Antai, byloje Nr. 1S-162-843/2024 teismas nurodė, kad vertinamos ne tik teigiamai nuteistąjį charakterizuojančios aplinkybės, tačiau visų jo asmenybę apibūdinančių bei elgesio pokyčius atskleidžiančių duomenų visuma⁵³. Pastangos prisitaikyti prie visuomenėje nusistovėjusių elgesio taisyklių gali būti įvairios, jas parodo elgesys bausmės atlikimo metu, kuris jau buvo aptartas. Pakartotina, svarbu, kad pastangos būtų nuoširdžios, ne fiktyvios.

Taigi, nors kiekvieno nuteistojo situaciją teismas vertina individualiai, atsižvelgęs į daugybę byloje esančių aplinkybių, matyti, kokiais bruožais pasižymi tie nuteistieji, kuriems teismas realizuoja „teisę į viltį“, ir tie, kuriems paliekama tik viltis. Minėta, kad teismai, sprendami klausimą dėl nuteistajam paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės keitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme, vertina formaliuosius ir materialiuosius kriterijus.

⁴⁸ Kauno apygardos teismo 2019 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-88-919/2019.

⁴⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. spalio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-242-658/2024.

⁵⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023.

⁵¹ Vilniaus apygardos teismo 2019 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-81-654/2019.

⁵² Kauno apygardos teismo 2023 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-24-383/2023.

⁵³ Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-162-843/2024.

Išvados

Atsižvelgiant į Lietuvos baudžiamosios teisės raidą, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktiką ir Europos Žmogaus Teisių Teismo suformuotą „teisės į viltį“ doktriną, net ir griežčiausios bausmės – įskaitant laisvės atėmimą iki gyvos galvos – gali būti laikomos teisėtomis tik tada, kai nacionalinė teisė užtikrina realią ir aiškią jų individualizavimo bei sušvelninimo galimybę.

Valstybės pareiga užtikrinti teisingas, proporcingas ir humanistines bausmes reiškia tai, kad net ir griežčiausios sankcijos turi būti taikomos taip, kad išliktų reali ir veiksminga galimybė jas individualizuoti, o žmogaus viltis keistis ir sugrįžti į visuomenę nebūtų paneigta.

Teismai, sprenddami klausimą dėl nuteistajam paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės keitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme, vertina formaliuosius (ne mažiau kaip 20 metų atliktos bausmės dalis) ir materialiuosius kriterijus (kriminogeniniai veiksniai, nuteistojo elgesys, bausmės tikslai ir atliktos bausmės poveikis nuteistajam, žalos atlyginimas, padarytų nusikalstamų veikų pobūdis ir aplinkybės, nuteistojo asmenybė ir jo noras prisitaikyti prie visuomenėje nusistovėjusių elgesio taisyklių). Nuteistieji, kuriems skirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė pakeista terminuoto laisvės atėmimo bausme, pasižymi ilgalaikiu teigiamu elgesiu, akivaizdžiomis pastangomis keisti elgesį ir gyvenimo būdą bei pagarba nustatytoms taisyklėms, o tie, kuriems bausmė nepakeista, minėtais ypatumais nepasižymi. Antai, jie pasižymi per mažomis, trumpalaikėmis arba fiktyviomis pastangomis keisti elgesį teigiama linkme, jų asmenybė ir elgesys gali būti visiškai neigiamas – nuteistieji nesilaiko nustatytų taisyklių, nesilaiko moralinių nuostatų.

Šaltinių sąrašas

Teisės aktai

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). Valstybės žinios, 1995, Nr. 47–129.

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33–1014.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, 89–2741.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, 37–1341.

Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. Valstybės žinios, 2002, 73–3084.

Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamasis kodeksas. Vyriausybės žinios, 1961, 18–147.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. Valstybės žinios, 109–3004.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. Valstybės žinios, 57–2552.

Specialioji literatūra

- GODA, Gintaras ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura. Baudžiamoji justicija Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Teisėjų etikos ir drausmės bylos bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vaidmuo jose. Iš: JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, Gabrielė ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura (sud.) (2025). Pirmieji Lietuvos Aukščiausiojo teismo veiklos dešimtmečiai atkūrus nepriklausomybę. Vilnius: Lietuvos Aukščiausias Teismas.
- KŪRIS, Egidijus (2018). „Teisė į viltį“: Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (re)evoliucija. *Teisės apžvalga*, 2(18), 9–45.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

- Kafkaris prieš Kiprą [EŽTT], Nr. 21906/04, [2008-02-12]. ECLI:CE:ECHR:2008:-0212JUD002190604.
- Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę [EŽTT], Nr. 66069/09, 130/10 ir 3896/10, [2013-07-09]. ECLI:CE:ECHR:2013:0709JUD006606909.
- Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 ir 72824/13, [2017-05-23]. ECLI:CE:ECHR:2017:-0523JUD002266213.

Nacionalinė teismų praktika

- Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. sausio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-3-616/2021.
- Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023.
- Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-162-843/2024.
- Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. spalio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-242-658/2024.
- Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-284-579/2024.
- Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-312-851/2024.
- Šiaulių apygardos teismo 2008 m. vasario 29 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-34-152/2008.
- Vilniaus apygardos teismo 2019 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-81-654/2019.
- Kauno apygardos teismo 2019 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-88-919/2019.
- Kauno apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-131-383/2020.
- Kauno apygardos teismo 2023 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-24-383/2023.
- Kauno apygardos teismo 2025 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-15-888/2025.

Kiti šaltiniai

Mickevičiūtė, Laura (2019-12-20). Paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės švelninimas [interaktyvus]. <https://www.teismai.lt/lt/teismu-sistemos-naujienos/laura-mickeviciute-paskirtos-laisves-atemimo-iki-gyvos-galvos-bausmes-svelninimas/7209>.

Iš Lietuvos kalėjimų tarnybos 2025 m. gruodžio 19 d. elektroniniu paštu gauti duomenys.

Teisė į viltį – daugiau teisė ar viltis?

SANTRAUKA

Lietuvoje mirties bausmė už nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis buvo palaipsniui apribota ir nuo 1998 m. pakeista laisvės atėmimu iki gyvos galvos. EŽTT byloje Kafkaris prieš Kiprą, Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę bei Matijošaitis ir kiti prieš Lietuvą, įtvirtino „teisę į viltį“ – nuteistieji iki gyvos galvos turi turėti galimybę sušvelninti bausmę ir siekti rehabilitacijos. Net už sunkius nusikaltimus atsakingi asmenys išlaiko teisę į viltį, o jos atėmimas pažeistų žmogaus žmogiškumą.

EŽTT suformuota praktika lėmė teisinio reguliavimo pokyčius Lietuvos Respublikoje, atsirado galimybė laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę pakeisti terminuoto laisvės atėmimo bausme. Teismas „suteikia viltį“ tiems, kurie rodo nuolatinę teigiamą elgesį ir nuoširdžias pastangas keistis, nepakeičia bausmės, jei elgesys neigiamas, fiktyvus ar pavojingas visuomenei.

The Right to Hope – More of a Right or a Hope?

SUMMARY

In Lithuania, the death penalty for murder with aggravating circumstances was gradually restricted and, since 1998, replaced with life imprisonment. The European Court of Human Rights (ECtHR) jurisprudence, particularly in the cases of Kafkaris v. Cyprus, Vinter and Others v. the United Kingdom, and Matijošaitis and Others v. Lithuania, established the “right to hope” – life-sentenced prisoners must have the opportunity to have their sentences mitigated and to pursue rehabilitation. Even individuals responsible for serious crimes retain the right to hope, and depriving them of it would violate human dignity.

The ECtHR's established practice prompted changes in Lithuania's legal framework, creating the possibility of replacing a life sentence with a fixed-term imprisonment. The court “gives hope” to those who consistently demonstrate positive behavior and genuine efforts toward rehabilitation, while refusing to reduce the sentences of individuals whose conduct remains negative, deceptive, or dangerous to society.